

UDC 821.512.1:82-96:141.336

“ASIA MINOR SUFI POETS” OF THE LATE 13TH – MID 14TH CENTURIES IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF A. KRYMSKY

O. Mavrina

PhD (History), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

omavrina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5812-2164

The article presents an analysis of the works of the famous orientalist Ahatanhel Krymsky (1871–1942), who in the early 20th century in a number of his works gave an analysis of the activities and poetic works of “Asia Minor sufi poets” of the late 13th – mid 14th centuries. The scholar tried to investigate the continuity of the traditions of knowledge carried by Sufi thinkers from Khorasan to Anatolia through the prism of the religious, philosophical and poetic heritage of the descendants of the famous Sufi religious and political figure of the 13th century Baba Ilyas Khorasani – Ashiq Pasha and Elvan Chelebi.

Reproducing the picture of the political and cultural life of Anatolia in the 13–14th centuries, A. Krymsky pays great attention to the issues of migration, historical and cultural Islamization of the Turks, the Seljuk component in these processes. He attaches special importance to Sufism, Sufi tariqats which influenced the formation of the social consciousness of Muslims, their philosophy, ethics, literature, the creation of a special cultural landscape in Anatolia during the Middle Ages.

Being a unique erudite and polyglot, having a literary talent and the gift of a popularizer, A. Krymsky paid special attention to the development of literature, believing that Turkish literature of the 14th century called for culture and humanity, for an idealistic view of education, preached the idea that love of God is associated with love for humanity. A. Krymsky’s works are imbued with remarkable poetics and high emotionality.

The analysis of the scholar’s work shows that his detailed knowledge of primary sources gave him the opportunity to recreate a diverse picture of the cultural life of Anatolia through the prism of the development of its literature and spiritual sphere in a historical context.

The undoubted merit of A. Krymsky is that at the beginning of the 20th century he tried to trace the continuity and transformation of the ideas of Baba-Ilyas Khorasani analyzing the legacy of “Asia Minor sufi poets” Ashiq Pasha and Elvan Chelebi.

Keywords: A. Krymsky, Baba Ilyas Khorasani, Ashiq Pasha (Âşık Paşa), Elvan Chelebi (Elvân Çelebi), Sufism, Turkish literature, poetry, Anatolia

“МАЛОАЗІЙСЬКІ ПОЕТИ-СУФІЇ” КІНЦЯ ХІІІ – СЕРЕДИНИ ХІV СТОЛІТТЯ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ А. Ю. КРИМСЬКОГО

O. C. Мавріна

У дослідженнях останніх десятиліть при вивченні політичної і соціальної історії Османської держави дедалі більшої актуальності набувають питання історичного й культурного клімату ісламізації та міграції тюрків в Анатолію, створення різноманітного культурного ландшафту в Анатолії в ХІІІ–ХІV ст. Особливого значення

набуває вивчення суфізму, суфійських тарікатів, які вплинули на формування суспільної свідомості мусульман, їхню філософію, етику, літературу й осмислення поняття свободи.

Спадкоємність традицій пізнання, що втілювали собою суфійські мислителі від Хорасана до Анатолії, проглядається крізь призму релігійно-філософської і поетичної спадщини сімейства суфійських діячів – Баба Ільяса Хорасані та його нащадків: Ашика-паші, Ельвана Челебі, Ашика-паші-заде. Агатангел Кримський (1871–1942) ще на початку ХХ століття в низці своїх праць з історії суфізму, історії та культури тюркських народів, досліджуючи й аналізуючи спадщину Ашика-паші та Ельвана Челебі, намагався простежити спадкоємність і трансформацію ідей Баба Ільяса Хорасані [Mavrina 2020, 58].

У працях з історії, мови, культури, філософсько-релігійної думки Туреччини, опублікованих на початку ХХ століття російською та українською мовами, А. Ю. Кримський одним із перших російських та українських орієнталістів створив мозаїчне полотно культурного життя Анатолії ХІІІ–ХVІ століть. Його роботи створювалися на основі власних перекладів поетичних та історичних творів суфійських діячів, які жили і творили в Анатолії в цей період, а також досліджень європейських орієнталістів кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Особливими рисами А. Кримського, які вирізняли його серед інших представників сходознавчої школи Російської імперії, окрім енциклопедизму, аналітичних здібностей, необхідних для глибоких наукових досліджень, були літературний талант і дар популяризатора наукових знань [История религиоведения... 2019, 118]. Бувши “унікальним ерудитом і поліглотом”, А. Кримський створював праці, що просякнуті неабияким поетизмом, високою емоційністю і являють собою зразки серйозного художнього таланту [Батунский 2003, 61, 64].

У 1910 і 1916 роках у “Трудах по востоковедению”, що видавалися Лазаревським інститутом східних мов у Москві, вийшла у світ фундаментальна праця вченого “История Турции и ее литературы” у двох томах, у якій А. Кримський зробив спробу проаналізувати літературний процес у контексті політичної історії Туреччини від доосманського часу до кінця ХVІ ст. [Крымский 1910; 1916].

Зокрема, у першому томі роботи “История Турции и ее литературы (от возникновения до начала расцвета)” окремий розділ учений присвятив Ашику-паші – під назвою «Османский поэтический патриарх Ашык-паша (1271–1332) и его “Книга чужака”¹ (1330)». [Крымский 2007а, 279–284].

Аналізуючи біографію Ашика-паші, А. Кримський акцентує широку популярність спадщини поета серед сучасників, зазначаючи, що друга половина життя Ашика-паші припала на правління емірів Османа та Урхана (Орхана), і слідом за відомим австрійським істориком-орієнталістом Й. Гаммером (Joseph Hammer-Purgstall) називає їх “османськими Ромулом і Нумом Помпілієм” [Крымский 2007а, 279–284].

Звертаючись до історії Риму і порівнюючи османських емірів з напівлегендарними давньоримськими правителями Ромулом і Нумом Помпілієм, А. Кримський, очевидно, підкреслював важливість періоду, у який жив і творив Ашик-паша, як основоположного для політичної історії Османської імперії й розвитку літературного процесу в державі.

Важливим з погляду вченого було існування дружніх відносин між святим дорвішем-чудотворцем Хаджі-Бекташем та Ашиком-пашею, який також залишився в пам’яті народу святим і могила якого вважалася джерелом чудотворення.

Про цей факт А. Кримський пише з посиланням на свідчення так званого “Мюльбахського студента або Georgius de Septemcastris”² (близько 1438 р., який, проте, не вказує місце розташування Ашикової могили) [Крымский 2007а, 279].

Нотатки “Мюльбахського студента”, відомого в історіографії як анонім *Septemcastrensis*, *Georgius de Septemcastris*, *Captivus Septemcastrensis*, Мюльбахський полонений, були для європейців XV ст. одним із найпопулярніших джерел різноманітних знань про Османську імперію, турків, їхній побут, мову та ін.

Аналізуючи походження Ашика-паші, А. Кримський вказує на його родині зв'язки з Баба Ільясом Хорасані, підкреслюючи, що сам Ашик-паша був “отуречившийся потомок одного святого дервиша (по імені Баба-Ільяс), виходця из Персии, из Хорасана”, що було важливо з огляду на релігійну ситуацію, яка склалася в регіоні [Крымский 2007а, 279].

Примітно, що західноєвропейська і турецька історіографії кінця XIX – початку XX століття відлік т. зв. “високої” турецької літератури починали саме з творчості Ашика-паші.

А. Кримський був прихильником дослідницької традиції європейської орієнталістики та, намагаючись відтворити її в сходознавчому дискурсі Російської імперії, привносив певну частку поетики та емоційності у свої дослідження. Услід за Йозефом Гаммером-Пургшталем, який, аналізуючи літературний процес у Туреччині, у своїй “Історії османської поезії до наших днів” (“*Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit*”) писав: “При входе в сады турецкой литературы перед нами зеленеет исполинская пальма, которую взлелеяли живительные ключевые струи персидской поэзии, это – шейх Ашык-паша”, А. Кримський неодноразово наголошує на впливі перської поезії і культури загалом на становлення османської літератури [Hammer-Purgstall 1836; Крымский 2007а, 280].

В історичній літературі існують різні версії походження імені Ашика-паші (справжнє ім'я Алі). А. Кримський зазначав, що містичне ім'я *Aşık* “закоханий” у суфійському сенсі означає “закоханий у Господа”. Однак у народних легендах і переказах ім'я *Aşık* мало ширше тлумачення і пов'язувалося з чудесами, що відбувалися біля могили того чи іншого святого шейха. Наприклад, до Хаджі-Бекташа зверталися за допомогою ті, хто вирушав у дорогу (подорожні); до Ашика-паші зверталися важкі породіллі, безплідні, подружжя, що перебувало в розлуці і сумувало одне за одним; до Ельвана-паші – родичі, які сперечалися. Що стосується титулу “*Paşa*”, то власне сам А. Кримський дав досить поетичне пояснення другій частині імені: «...он был славным пашею-генералом в царстве мистики, – в том духовном, отвлеченном царстве, где “султанство” принадлежало другому шейху, Султану-Веледу, сыну Джелиледдина Румийского» [Крымский 2007а, 280].

Спираючись на відомості біографа Ашика-паші – Лятифі (1546), А. Кримський, визначаючи місце Ашика-паші в історії турецької літератури як “османського поетичного патріарха”, зазначав, що Ашик-паша розумів “суфійське дервішство дуже глибоко”. Він вважав, що “суть істинного суфійського дервішства – не у лахмітті й чотках”. Визначення істинного дервішства Ашиком-пашею: “Не суфий – тот, кто одной рукою опирается на дервишескую клюку, а другою рукою опускает поводья своих страстей. Напротив, кто, пышно одетый и богатый и вельможный, отрекается душою от благ мира сего и шествует стезею Божьей (тарикатом), тот – суфий-дервиш”, на думку А. Кримського, було співзвучним ідеям перського поета XIII століття Сааді, які він висловив у своєму творі “Гулістан” [Крымский 2007а, 280–281].

Погляди А. Кримського на розвиток турецької поезії формувалися також під впливом відомих європейських дослідників Ч. Рьо (Ch. Rieu), Е. Гібба (E. Gibb), Й. Гаммера-Пургштала (J. Hammer-Purgstall). Європейські вчені синхронізували написання “*Garibnâme*” Ашика-паші з появою “Божественної комедії” Данте, розглядаючи цей твір як частину єдиного культурного процесу. Зокрема, Ч. Рьо писав: “Poetry began in Turkey, as in Italy, with a religious poem, and nearly at the same time; for the work of ‘Ashik Pasha dates only a few years later than the Divina Commedia” [Rieu 1888, 161].

Аналізуючи “Гаріб-наме” Ашика-паші, А. Кримський характеризує його як “великий месневійний твір, вдумливий за настроєм, сухий за формою, присвячений суфійським роздумам”. Що стосується віршованого розміру “Гаріб-наме”, то вчений зауважує тут суміш принципів перської метрики з принципами простонародного тюркського віршування “пармак хісабі” (parmak hisabi). На його думку, використання “пармак хісабі” було безсумнівною перевагою Ашика-паші, яке після нього було потроху забуто наступними поетами, але яке вже було наявне у творах Султана Веледа та Юнуса Емре [Крымский 2007а, 281].

Слід зазначити, що А. Кримський високо оцінював той вплив, який справили османи на культурний процес у регіоні, принісши із собою в Рум (Малу Азію) “народную, чистую турецкую песню, свои былины, репертуар, который певцы-профессионалы продолжали пополнять эпическими песнями об Османе I, Урхане, Мюраде, Баезиде I Молниеносном”, і ця усна народна поезія становила конкуренцію літературній арабсько-персько-турецькій поезії [Крымский 2007а, 266–267].

З огляду на це вчений особливого значення надавав спадщині тих поетів, що творили в першій половині XIV ст., останній третині XIV – на початку XV ст. (Султан Велед (1301), Юнус Емре (бл. 1308), Ашик-паша (1330), Бурханеддін (уб. бл. 1398) (А. К.), Сулейман Челебі (бл. 1409)) і зробили вагомий внесок у розвиток турецької літератури. Особливою заслугою, на його думку, було те, що ці поети писали простонародною формою віршування, отже, замість арабсько-перської метричної просодії користувалися складом народної пісні, силабічним розміром, “рахунком по пальцях” (пармак хісабі) [Крымский 2007а, 268].

Негативним фактором, на думку А. Кримського, була та тенденція, що оці “народні струмочки в поезії” глушилися нестримним тиском “персіяниці”, за його образним висловом – “топящими волнами персидской литературы”. Окрім цього, А. Кримський зазначає, що багато хто з поетів XIV століття були забуті османськими істориками літератури і саме європейські сходознавці XIX століття привернули увагу до цієї поезії та високо її оцінили [Крымский 2007а, 266–268].

Щодо самого твору “Гаріб-наме”, то А. Кримський називає його дервіським “Стоглавом”, натякаючи на його універсальний характер та образно і, як він сам вважав, “дотепно” порівнюючи його зі зводом законів Стоглавого собору. Це порівняння вчений використовує для пояснення феномену дервіської поезії Ашика-паші і введення її в зрозумілий для російськомовного читача культурний контекст [Крымский 2007а, 280–281].

Аналізуючи структуру і зміст “Гаріб-наме”, А. Кримський зазначає, що Ашик-паша досить “бессистемно трактує о тысяче предметов мира видимого и невидимого” в контексті суфійського світогляду. Зовнішня, механічно-формальна систематичність досягається тим, що кожна з 10 глав “Гаріб-наме” присвячена тлумаченню предметів або ідей, пов’язаних однаковою цифрою. Наприклад, у першій главі йдеться про те, що за своєю кількістю є *одним*, як-от Бог, всесвіт і т. ін. [Крымский 2007а, 281].

А. Кримський аналізує VII главу “Гаріб-наме”, у якій мова йде про сім речей – “разных седмирицах: семь планет, семь небес, семь преисподних, семь морей, семь металлов, семь возрастов человеческой жизни, семь священных писаний: Адама, Сифа, Эноха, Моисея, Давида, Иисуса, Мохаммеда” [Крымский 2007а, 282].

Значну увагу приділяє 4 розповіді (дєсьтану. – А. К.) VII глави, яка несе в собі гуманні, на його думку, передові ідеї. Йдеться про сім сил або предметів, які живо-дайно і благотворно взаємодіють одне з одним: 1) земля, 2) культура (імарет), 3) людина, 4) душа, 5) розум, 6) любов, 7) Бог [Крымский 2007а, 282].

На час написання роботи “История Турции и ее литературы (от возникновения до начала расцвета)” [Крымский 1916] “Гаріб-наме” Ашика-паші ще не було видано.

Й. Гаммер-Пургшталь, досліджуючи віденський рукопис, виклав його зміст і подав поетичний переклад уривків із IV, VII, VIII глав у праці “Geschichte der Osmanischen Dichtkunst...” [Hammer-Purgstall 1836, 55–61]. Своєю чергою В. Д. Смирнов здійснив переклад російською мовою уривка з VII глави за виданням Й. Гаммера та опублікував його у своєму “Очерке истории турецкой литературы” [Смирнов 1892, 461–462].

Також В. Д. Смирновим було видано вибірки з різних місць турецького тексту (з рукописів Лондона, Оксфорда, Будапешта) у хрестоматії “Образцовые произведения османской литературы” [Смирнов 1903, 417–432]. Окрім того, в одній зі своїх робіт 1907 року В. Д. Смирнов подав опис будапештського рукопису “Гаріб-наме” XIV–XV століть [Смирнов 1907–1908, 38].

Слід зазначити, що на початку 1900-х років відомим орієнталістом Е. Гіббом у I томі його фундаментальної праці “A history of Ottoman poetry” було опубліковано англійською мовою уривки з “Гаріб-наме” з рукопису Британського музею [Gibb 1900, 188–200]. Е. Гібб видав ті самі уривки, що були опубліковані Й. Гаммером, але вони являли собою більш повний варіант; у VI томі було видано турецький текст [Gibb 1909, 8–16].

Використовуючи наявні видані уривки з “Гаріб-наме”, А. Кримський публікує російською мовою за своєю редакцією уривки із 4 “десътану” VII глави “Гаріб-наме”, які наводить за перекладом В. Д. Смирнова [Смирнов 1898, 461–462], але паралельно подає турецький текст (кирилицею) за виданням Е. Гібба “A history of Ottoman poetry” [Gibb 1909, 8–16]. Вчений зазначає, що транскрипцію він редагує і подає в османській вимові, оскільки вважає, що сам Ашик-паша, ймовірно, плу-тав османську вимову з караманською [Крымский 2007а, 282].

Наприклад:

*О культуре:
Эвел имарет-ле дири-дир бу джиһан.
Йох-са, джансыз бир сурет-дир ден 'һеман.
Цветет вселенная культурой,
Все города и все деревни...*

*...Культура есть душа вселенной...
Пес, имарет бу джиһанын джаны-дыр.*

Також наводить уривки, де йдеться про людину, душу, розум, любов, Бога та ін. [Крымский 2007а, 282–284].

Слід зазначити, що А. Кримський досить критично підходить до оцінки художніх якостей твору Ашика-паші, однак звертає увагу на важливість ідей і сенсів, які він несе. Він вважав, що ідеї, висловлені Ашиком-пашею в середовищі турків першої третини XIV століття, були, безперечно, “чудовими”; акцентував на важливості практичного значення цих ідей для розвитку культури молодого Османської держави.

На думку А. Кримського, письменницька діяльність Ашика-паші була більш близькою для Османської держави, ніж, наприклад, Султана Веледа, який жив і писав у Караманському бейлику, і Юнуса Емре, який проживав у Кастамуні³ під владою декарха Кастамунського [Крымский 2007а, 278, 284].

У заслугу Ашикові-паші А. Кримський ставив популяризацію просвітницьких ідей, особливо з огляду на прагнення правителів того часу розвивати культуру і соціальну сферу: облаштовувати школи, громадські притулки і т. ін., маючи на увазі діяльність Алаедіна-паші (Alâeddin Paşa), брата Орхана Газі [Крымский 2007а, 284].

Аналізуючи творчість Ашика-паші, А. Кримський доходить висновку, що поет значною мірою вплинув на створення й формування особливого ментального культурного ландшафту в Анатолії в першій третині XIV століття.

На думку вченого, Ельван Челебі (св. шейх Ольван. – А. К.) був продовжувачем традицій свого батька Ашика-паші і в літературній діяльності, і в діяльності святого шейха. У 1816 році, під час написання своєї праці з історії Туреччини та її літератури, А. Кримський декілька разів згадує ім'я Ельвана Челебі, наголошуючи на тому факті, що він, очевидно, був сином Ашика-паші і продовжив його діяльність [Крымский 2007а, 280, 285].

У 1927 році А. Кримський у II томі своєї праці “Історія Туреччини та її письменства. Письменство XIV–XV вв.” українською мовою (перший том, імовірно, був втрачений при наборі) окремих підрозділ присвятив шейху Ольвану (Ельвану Челебі) [Крымский 2010, 13–14].

Підкреслюючи важливість внеску Ельвана Челебі в розвиток релігійно-філософської думки Анатолії кінця XIII – середини XIV століття, вчений акцентує недостатню кількість свідчень про його життя та малодослідженість його спадщини. Він ставить Ельвана Челебі в один ряд із Султаном Веледом, Юнусом Емре, Ашиком-пашею – поетами XIII–XIV століть, які писали турецькою мовою [Кримський 2010, 13].

Відводячи Ельвану Челебі місце поряд із Султаном Веледом, Юнусом Емре, Ашиком-пашею, А. Кримський ставив йому в заслугу насамперед переклад турецькою мовою суфійського трактату “Тольшен-і раз” Мехмуда Шебістерського (пом. 1320) [Крымский 1915, 94]. Вчений докладно зупиняється на його біографії, вказуючи на велику популярність і впливовість Ольвана (Ельвана Челебі) як шейха, посилаючись на тазкірат Таш-кьопрю-заде (1558 р.) [Кримський 2010, 14].

На час написання А. Кримським праць з історії та літератури Туреччини твір “Menâkıbu'l-Kudsiyye” Ельвана Челебі був невідомий науковій спільноті. Ця робота була випадково віднайдена Неджаті Ельгіном (Necati Elgin) у 1957 році. Великий внесок у дослідження цього твору зробили Ісмаїл Ерюнсал, Ахмет Яшар Окак, Мертол Тулум [Erünsal, Ocaк 1995; Tulum 2014].

У 1984 році “Menâkıbu'l-Kudsiyye” було опубліковано Ісмаїлом Ерюнсалом та Ахметом Яшаром Окаком. Публікація, окрім самого тексту, містила розлогий науковий огляд [Elvan Çelebi 1984]. Дослідники вважають, що це єдина робота Ельвана Челебі, яка збереглася до наших днів, притому віднайдена поки що в єдиному екземплярі [Erünsal, Ocaк 1995; Ocaк].

На думку Ахмета Яшара Окака, Ельван Челебі був відомим суфієм свого часу, але не був знаний як поет, оскільки не мав особливих поетичних талантів, тому й не залишив якоїсь значної кількості поезій. Крім того, будь-якого підтвердження в історичних джерелах авторства праць, які йому приписуються, до сьогодні не знайдено [Erünsal, Ocaк 1995; Ocaк].

Збереглося тільки декілька віршів у поетичній збірці “Câmiu'n-nezâir”, яку була складено в 1512 році поетом Хаджи Кемалем з Ердігдіра. До збірки увійшла поезія авторів, що жили в Анатолії в XIII–XIV століттях [Canrolat]. Також із поетичного спадку Ельвана Челебі збереглась одна газель у Національній бібліотеці, колекції Алі Емірі № 543 (Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 543) [Ocaк].

Праця “Menâkıbu'l-Kudsiyye” Ельвана Челебі насправді має неабияку цінність і є свого роду унікальною, за своїм типом це сімейна історія. У ній представлено типові приклади релігійних уявлень туркменських меншин в Анатолії XIII–XVI ст., у яких містяться також залишки доісламських вірувань. Певною мірою праця Ельвана Челебі є одним з основних джерел для вивчення анатолійського турецького еретизму.

Віддаючи шану Ельвану Челебі (незважаючи на ту неповну як на сьогодні інформацію, якою володів учений), А. Кримський із жалем констатує, що європейські історики турецької літератури недостатньо уваги приділили у своїх дослідженнях цій постаті, але високо оцінили його значення в історії турецької літератури (маючи на увазі Й. Гаммера та Е. Гібба).

Беззаперечною заслугою А. Кримського було те, що він на початку ХХ століття ознайомив наукову спільноту Росії та України зі спадщиною Ельвана Челебі, відзначаючи ідейну спадкоємність: Баба Ільяс Хорасані – Ашик-паша – Ельван Челебі⁴.

А. Кримський зазначав, що турецька література XIV століття закликала до культурності й гуманності, до ідеалістичного погляду на освіту. Турецька література цього періоду проповідувала думку, що любов до Бога пов’язана з любов’ю до людства, а людство розвивається тоді, коли розвивається культура, окрема ж людина розвивається як особистість лише через знання. “В душе невежд нет вовсе жизни!” – резюмує висловом Ашика-паші А. Кримський [Крымский 2007b, 435].

Можливо, деякі оцінки й гіпотези вченого через понад 100 років після їхньої появи здаються сучасному досліднику, який володіє новими знаннями, не завжди беззаперечними. Однак аналіз робіт Агатангела Кримського демонструє, що його глибоке знання першоджерел дало йому можливість в історичному контексті відтворити різноманітну картину культурного життя Анатолії крізь призму розвитку її літератури, духовної сфери.

¹ За А. Кримським праця Ашика-паші зустрічається в джерелах під назвами: “Гарібнаме” (“Garibnâme”) (“Книга чужака-скитальця”), “Меариіф-наме” (“Книга Пізнання”), іноді “Диван Ашика-паші” [Крымский 2007a, 281].

² Так званий Мюльбахський студент, за походженням трансільванець, був захоплений у полон в м. Мюльбасі в 1438 р., де він навчався, під час завоювання угорської Трансільванії військами Мурада II (1404–1451). Через 20 років повернувся на батьківщину і склав нотатки своїх спостережень “Tractatus de ritu et moribus Turcarum, auctore Vallacho quodam vel Ungarico, qui ab anno 1436 ad annum 1458 in captivitate a Turcis abductus est”. Записки мали безліч перевидань, публікувалися латинською, німецькою мовами, правила важливим джерелом для європейських істориків XIX століття при реконструкції історії Османської імперії.

Зокрема, Й. Гаммер-Пуршгаль при написанні “Geschichte des osmanischen Reiches” (1835) користувався виданням 1530 року, Н. Йорга в праці з історії Османської імперії (т. I, видання 1908 року) використовував німецький переклад 1596 р. Сам А. Кримський використовував базельське видання 1543 р. при Бібліандровому латинському Корані (т. III) під заголовком “Tractatus de moribus, conditionibus et nequitia Turcorum, Septemcastren[sis] quodam autore incerto” [Крымский 2007a, 57]. Трактат зберіг свою цінність і до сьогодні, його продовжують досліджувати й видавати [Georgius de Hungaria 1993].

³ Відомо, що Юнус Емре багато подорожував Анатолією, Сирією. Останні дослідження вказують на те, що він проживав у Центральній Анатолії (виріс у Сарикьої, розташованому в Сівріхісарі, район Ескішехіра, і жив та виховувався в дервіша Таптука Емре (Налліхан, район Анкари)) [Tatçı].

⁴ Слід зазначити, що ще одним достойним вихідцем з цього сімейства був османський історик XV століття, автор “Історії османів” Ашик-паша-заде, спадщина якого була не об’єктом дослідження А. Кримського, а джерелом для відтворення картини політичного життя Османської держави [Крымский 2007a, 49, 84, 99, 158].

ЛІТЕРАТУРА

Батунский М. А. *Россия и ислам*. Т. 3. Москва, 2003.

История религиоведения и интеллектуальная история России XIX – первой половины XX века. Архивные материалы и исследования / Отв. ред. М. М. Шахнович, Е. А. Терюкова. 2-е изд. Санкт-Петербург, 2019.

- Кримський А. Історія Туреччини та її письменства. Т. 2, вип. 2. Письменство XIV–XV вв. Київ, 1927. Т. VIII. (Збірник Істор.-філол. відділу ВУАН, № 10, т. 2).*
- Кримський А. Історія Туреччини та її письменства XIV–XV вв. // А. Ю. Кримський. **Вибрані сходознавчі праці в 5 томах.** Т. III. Київ, 2010.*
- Крымский А. История Турции и ее литературы от расцвета до начала упадка // **Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом Восточных языков.** Москва, 1910.*
- Крымский А. История Персии, ее литературы и дервишеской теософии. Т. 3. Москва, 1915.*
- Крымский А. История Турции и ее литературы // **Труды по востоковедению, издаваемые Лазаревским институтом Восточных языков.** Т. I. Москва, 1916.*
- Крымский А. Е. История Турции и ее литературы (от возникновения до начала расцвета) // А. Ю. Кримський. **Вибрані сходознавчі праці в 5 томах.** Т. II. Київ, 2007a.*
- Крымский А. Е. История Турции // А. Ю. Кримський. **Вибрані сходознавчі праці в 5 томах.** Т. II. Київ, 2007b.*
- Смирнов В. Д. Очерк истории турецкой литературы // **Всеобщая история литературы.** Т. 4. Санкт-Петербург, 1892.*
- Смирнов В. Д. **Образцовые произведения османской литературы в извлечениях и отрывках.** Санкт-Петербург, 1903.*
- Смирнов В. Д. Мнимый турецкий султан Calerpinus Cyriscelebes // **Записки Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества.** Т. XVIII. Санкт-Петербург, 1907–1908.*
- Canpolat M. Câmîu'n-nezâir // **TDV İslâm Ansiklopedisi.** URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/camiun-nezair> (дата звернення: 24.03.2021).*
- Elvan Çelebi. **Menâkıbü'l-kudsiyye fi menâsibi'l-ünsiyye / nşr. İsmail E. Erünsal – A. Yaşar Ocak.** İstanbul, 1984.*
- Erünsal İ. E., Ocak A. Y. **Menakıbu'l-kudsiyye fi menasıbi'l-ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasanî ve sülalesinin menkabevi tarihi Türk Tarih Kurumu Basımevi.** Ankara, 1995.*
- Georgius de Hungaria. **Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia Turcorum. Nach der Erstaussgabe von 1481 herausgegeben, übersetzt und eingeleitet von Reinhard Klockow.** Köln – Weimar – Wien, 1993.*
- Gibb E. **A history of Ottoman poetry:** in 6 vols. London, 1900–1909.*
- Hammer-Purgstall J. **Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit. Mit einer Blütenlese aus zweytausend, zweyhundert Dichtern.** I Bände. Pest, 1836.*
- Mavrina O. Elvan Celebi and his family in the socio-cultural processes of the region (in the works of the Orientalist Agatangel Krymsky) Paper abstract book // **International “İrfan” Tradition from Khorasan to Anatolia: Elvan Celebi Symposium (02–04 October, 2020).** Hitit University, Çorum / Turkey. URL: http://cdn.hitit.edu.tr/elvancelebi2020/files/75877_2012101409983.pdf (дата звернення: 24.03.2021).*
- Ocak A. Y. Elvan Çelebi // **TDV İslâm Ansiklopedisi.** URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/elvan-celebi> (дата звернення: 24.03.2021).*
- Rieu Ch. **Catalogue of the Turkish manuscripts in the British museum.** London, 1888.*
- Tatçı M. “Yûnus Emre” // **TDV İslâm Ansiklopedisi.** URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre> (дата звернення: 24.03.2021).*
- Tulum M. Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye Adlı Eserinin İkinci Baskısı Münasebetiyle // **İlmi Araştırmalar.** Vol. 0, No. 2. 2014.*

REFERENCES

- Batunskiy M. A. (2003), *Rossiya i islam*, Vol. 3, Progress-Traditsiya, Moscow. (In Russian).
- Istoriya religiovedeniya i intellektual'naya istoriya Rossii XIX – pervoy poloviny XX veka. Arkhivnyye materialy i issledovaniya* (2019), M. M. Shakhnovich and E. A. Teryukova, 2nd ed., Izd-vo S.-Peterb. un-ta, Saint Petersburg. (In Russian).
- Kryms'kyy A. (1927), *Istoriya Turechchyny ta yiyi pys'menstva*, Vol. 2, Issue 2: Pys'menstvo XIV–XV vv., VUAN, Kyiv, pp. 65–124. (In Ukrainian).
- Kryms'kyy A. (2010), “Istoriya Turechchyny ta yiyi pys'menstva XIV–XV vv.”, in A. Yu. Kryms'kyy, *Vybrani skhodoznachchi pratsi v 5 tomakh*, Vol. III, Stylos, Kyiv, pp. 9–87. (In Ukrainian).

- Krymskiy A. (1910), “Istoriya Turtsii i eye literatury ot rastsveta do nachala upadka”, in *Trudy po vostokovedeniyu, izdavayemyye Lazarevskim institutom Vostochnykh yazykov*, Moscow. (In Russian).
- Krymskiy A. (1915), *Istoriya Persii, eye literatury i dervisheskoy teosofii*, Vol. 3, Moscow. (In Russian).
- Krymskiy A. (1916), “Istoriya Turtsii i eye literatury”, in *Trudy po vostokovedeniyu, izdavayemyye Lazarevskim institutom Vostochnykh yazykov*, Vol. I: Ot vzniknoveniya do nachala rastsveta, Moscow. (In Russian).
- Krymskiy A. E. (2007a), “Istoriya Turtsii i eye literatury (ot vzniknoveniya do nachala rastsveta)”, in A. Yu. Krims’kiy, *Vibrani skhodoznavchi pratsi v 5 tomakh*, Vol. II, Stylos, Kyiv, pp. 38–292. (In Russian).
- Krymskiy A. E. (2007b), “Istoriya Turtsii”, in A. Yu. Krims’kiy, *Vibrani skhodoznavchi pratsi v 5 tomakh*, Vol. II, Stylos, Kyiv, pp. 427–470. (In Russian).
- Smirnov V. D. (1892), “Ocherk istorii turetskoy literatury”, in *Vseobshchaya istoriya literatury*, Vol. 4, Saint Petersburg. (In Russian).
- Smirnov V. D. (1903), *Obraztsovyye proizvedeniya osmanskoy literatury v izvlecheniyakh i otryvkakh*, Saint Petersburg. (In Russian).
- Smirnov V. D. (1907–1908), “Mnimyy turetskiy sultan Calepinus Cyriscelebes”, in *Zapiski Vostochnogo Otdeleniya Imperatorskogo Russkogo Arkheologicheskogo Obshchestva*, Vol. XVIII, Saint Petersburg. (In Russian).
- Canpolat M., “Câmiu’n-nezâir”, in *TDV İslâm Ansiklopedisi*, available at: <https://islamansiklopedisi.org.tr/camiun-nezair> (accessed March 24, 2021). (In Turkish).
- Elvan Çelebi (1984), *Menâkıbü’l-kudsiyye fi menâsıbi’l-ünsiyye*, (nşr. İsmail E. Erünsal – A. Yaşar Ocak), İÜEF Yay., İstanbul. (In Turkish).
- Erünsal İ. E. and Ocak A. Y. (1995), *Menakıbu’l-kudsiyye fi menasıbi’l-ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasani ve sülalesinin menkabevi tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara. (In Turkish).
- Georgius de Hungaria (1993), *Tractatus de moribus, conditionibus et nequicia Turcorum. Nach der Erstausgabe von 1481 herausgegeben, übersetzt und eingeleitet von Reinhard Klockow*, Böhlau, Köln, Weimar and Wien.
- Gibb E. (1900–1909), *A history of Ottoman poetry: in 6 vols*, London.
- Hammer-Purgstall J. (1836), *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit. Mit einer Blütenlese aus zweytausend, zweyhundert Dichtern*, I Bände, C. A. Hartleben, Pest.
- Mavrina O. (2020), “Elvan Celebi and his family in the socio-cultural processes of the region (in the works of the orientalist Agatangel Krymsky) Paper abstract book”, in *International “Irfan” Tradition from Khorasan to Anatolia: Elvan Chelebi Symposium (October 2–4, 2020)*, Hitit University, Çorum / Turkey, p. 58, available at: http://cdn.hitit.edu.tr/elvancelebi2020/files/75877_2012101409983.pdf (accessed March 24, 2021).
- Ocak A. Y., “Elvan Çelebi”, in *TDV İslâm Ansiklopedisi*, available at: <https://islamansiklopedisi.org.tr/elvan-celebi> (accessed March 24, 2021). (In Turkish).
- Rieu Ch. (1888), *Catalogue of the Turkish manuscripts in the British museum*, London.
- Tatçı M., “Yûnus Emre”, in *TDV İslâm Ansiklopedisi*, available at: <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus-emre> (accessed March 24, 2021). (In Turkish).
- Tulum M. (2014), “Elvan Çelebi’nin Menâkıbu’l-Kudsiyye Adlı Eserinin İkinci Baskısı Mü-nasebetiyle”, *İlmi Araştırmalar*, Vol. 0, No. 2, pp. 175–228. (In Turkish).

O. С. Маврина

**“Малоазійські поети-суфії” кінця XIII – середини XIV століття
в науковій спадщині А. Ю. Кримського**

У статті представлено аналіз робіт відомого сходознавця Агатангела Кримського (1871–1942), який на початку XX століття в низці своїх праць дослідив діяльність та поетичний доробок “малоазійських поетів-суфіїв” кінця XIII – середини XIV ст. Спадкоємність традицій пізнання, що втілювали собою суфійські мислителі від Хорасана до Анатолії, вчений намагається дослідити крізь призму релігійно-філософської та поетичної спадщини нащадків відомого суфійського релігійного і політичного діяча XIII ст. Баба Ільяса Хорасані – Ашика-паші і Ельвана Челебі.

Відтворюючи картину політичного і культурного життя Анатолії XIII–XIV ст., А. Кримський приділяє велику увагу питанням міграції, історичної і культурної ісламізації тюрків,

сельджуцької складової в цих процесах. Особливого значення надає суфізму, суфійським тарікатам, які вплинули на формування суспільної свідомості мусульман, їхню філософію, етику, літературу, на створення особливого культурного ландшафту в Анатолії в період Середньовіччя.

Унікальний ерудит і поліглот, що мав неабиякий літературний таланти і дар популяризатора, А. Кримський у своїх працях значне місце відвів дослідженню літератури, вважаючи, що турецька література XIV століття закликала до культурності й гуманності, до ідеалістичного погляду на освіту, проповідувала думку, що любов до Бога пов'язана з любов'ю до людства. Праці А. Кримського просякнуті неабияким поетизмом та високою емоційністю.

Аналіз робіт ученого демонструє, що його глибоке знання першоджерел дало йому можливість в історичному контексті відтворити різноманітну картину культурного життя Анатолії крізь призму розвитку її літератури, духовної сфери.

Беззаперечною заслугою А. Кримського є те, що він ще на початку XX століття, аналізуючи спадщину "малоазійських поетів-суфіїв" Ашика-паші та Ельвана Челебі, намагався простежити спадкоємність і трансформацію ідей Баба Ільяса Хорасані.

Ключові слова: А. Кримський, Баба Ільяс Хорасані, Ашик-паша, Ельван Челебі, суфізм, турецька література, поезія, Анатолія

Стаття надійшла до редакції 25.03.2021